

МАКТАБНИНГ YUQORI SINFLARIDA ONA TILI VA ADABIYOT O'QITISHNING SAMARALI USULLARI

Osimova Rayxona Adhamjon Qizi

*Farg'ona Politexnika instituti akademik litseyi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Baxodirova Mashhura Baxodirovna

*Farg'ona Politexnika instituti akademik litseyi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Mirzayeva Sohiba Akramovna

Farg'ona Politexnika instituti akademik litseyi psixologi

Xolmatova Nargiza Ibragimovna

*Farg'ona Politexnika instituti akademik litseyi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda ishlatiladigan texnologiya o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh tabiati va sharoitga qarab tanlanadi. O'quvchilarning o'zaro hamkorligi asosida dars samaradorligini oshirishi, mustaqil fikrlash, fikr-mulohaza yuritish, munosabat bildirish ko'nikmasini shakllantirish, ya'ni interfaol tushunchasini yuzaga keltirishi kerak. Bu usulda o'quvchi o'zi faol ishtirok etgan holda, yakka juftlikda, guruhlarda muammo va savollarga javob topishga harakat qiladi, fikrlaydi, baholaydi, yozadi, so'zga chiqadi, dalil hamda asoslar orqali qo'yilgan masalani yoritib berishga harakat qiladi. Bu esa o'quvchilarning xotirasida uzoq saqlanadi. Yangi mavzuni o'zlashtirishda tanqidiy, tahliliy yondosha oladi. O'qituvchi faqat yorug' ko'rsatuvchi, kuzatuvchi vazifasini bajaradi, xolos.

Kalit so'zi: *natija, metod, texnologiya, samarali usul, ona tili, ta'lim, prinsip, tarbiyaviy.*

KIRISH

Modomiki, maktab ta'limida ona tili eng asosiy va etakchi o'quv fanlardan ekan, oily ta'limning bakalavr tizimida "Ona tili o'qitish metodikasi" ham huddi shunday mavqega ega. Ta'lim prinsiplari jamiyatimizning maktab oldiga qo'ygan talablaridan kelib chiqadi. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, o'qitish prinsiplarini amalda qo'llash bilan chambarchas bog'langan. O'qitish prinsipi nima? "Prinsip" lotincha so'z bo'lib, asos, qoida, talab singari ma'nolarni ifodalaydi. "O'qitish prinsipi" deganda dars

samaradorligini ta`minlash, qoidalar tushuniladi.[1] O`qituvchi ta`lim ishini tashkil etar ekan, ana shu qoida va talablardan kelib chiqadi va ular o`rtasidagi uzviy bo`g`liqlikni ta`minlagan holda amalda tadbiq etish orqali ko`zlangan maqsadga erishadi. Ta`lim jarayonida darsni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishda o`quvchi va o`qituvchi faoliyatiga qo`yiladigan talablar, didaktik qoidalar ta`lim prinsiplaridir. Mazkur prinsiplar har bir o`quv predmetida o`ziga xos tatbiq etiladi. Ta`limning tarbiyaviyligi prinsipi. Ta`limning tarbiyaviyligi prinsipi yosh avlodni har tomonlama kamolotga etkazishni nazarda tutadi. Ona tilini o`rganish jarayonida o`quvchilarga milliy g`oya, ona Vatanga sadoqat, tabiatga muhabbat, kishilarga hurmat, ehtirom, yaxshilik, adolatli bo`lish kabi ijobiy xususiyatlar singdiriladi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Ona tili darslarida yoshlarni tarbiyalash yo`llari ko`p:

- har bir mavzu va bo`limning ta`limiy imkoniyatlarini to`la ishga solish;
- tanlangan matnlarning o`rganilayotgan til hodisasiga va sharqona tarbiya yunalishlariga to`la moslashtirish;
- darslikda berilayotgan ma`rifiy matnlar ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo`lishini ta`minlash shular jumlasidandir.

Ona tilini o`qitishda ta`lim, tarbiya va rivojlantirishning uyg`unligi prinsipi. Maktabda o`quvchilar ona tilining fonetikasi, leksikasi va grammatikasi yuzasidan o`ta zarur bo`lgan ilmiy bilimlar silsilasi bilan qurollantiriladi. Ular ona tili imlosi, talaffo`zi, yozma nutqda tinish belgilarni to`g`ri ishlatish yuzasidan zarur ko`nikma va malakalar bilan taminlanadi. Ayni vaqtda ona tili mashg`ulotlari o`quvchi shaxsini tarbiyalash va uni rivojlantirish vositasi hamdir.[3]

Ona tilini o`qitishda ilmiylik va tushunarlik prinsipi. Ta`limning ilmiyligini va bolalar uchun tushunarli bo`lishi prinsiplari o`zaro bog`langan, bir-birini to`ldiradigan didaktik kategoriyalardir. Ona tilini o`qitishda sistemativiylik va izchillik prinsipi. Ma`lumki, ona tili o`quv predmeti sifatida ma`lum sistemadan iborat. Bu sistema o`zbek tilining fonetik, leksik, grammatik, tomonlarini o`z ichiga oladi. Ana shu til tizimini tashkil qilgan unsurlarning har bir o`ziga xos xususiyatlarga ega bo`lishi bilan bir qatorda, ular bir-biri bilan uzviy va chambarchas bog`langan.

Maktabda tilning fonetikasini o`rganmasdan uning grammatikasini o`rganish mumkin emasligi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Fonetika va grafikani etarli darajada o`zlashtirgan o`quvchigina leksikani puxta o`zlashtiradi. Leksika puxta o`rganilgach, so`z turkumlarini o`rganish osonlashadi. Shuning uchun til hodisalarini o`zaro uzviy aloqadorlikda o`rganish uning samaradorligini ta`minlovchi asosiy vosita sanaladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ta`limda izchillik prinsipi sistemalilik prinsipi bilan uzviy bog`lanan. Kishining kundalik faoliyatida ham, o`quv ishlarida ham mustaqillik muntazamlilik bo`lishi shart. Akademik I.T. Pavlov: "Ishning boshlanishidayoq o`zingizni fan

asoslarini izchil egallashga o`rgating. Fanning eng yuksak cho`qqilarini egallashdan oldin uning ibtidosini o`rganing.

Oldingilarini o`zlashtirmasdan turib, keyingilarini o`rganishga utmang”,

-deb o`quvchilarga maslahat beradi. Ona tilini o`qitishda nazariyani amaliyot bilan bog`lash prinsipi. Ona tili o`qitishda nazariyani amaliyotga bog`lash daganda o`quvchilardan tildan egallayotgan ilmiy-nazariy bilimlarini amalda qo`llashini ta`minlash, ularni mustaqil turmush uchun zarur bo`lgan amaliy ko`nikmalar bilan qurollantirishni tushunamiz. Nazariyani amaliyotga bog`lash ona tilini o`qitishni foydali maqsadlarga burish. Urganilayotgan til hodisalarini o`quvchilarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishga buysundirish, til ta`limini hayot bilan, kundalik turmush bilan, odamlarning mehnat faoliyati bilan bog`lash demakdir. Ona tilini o`qitishda onglilik, faollik va mustaqillik prinsiplari.[4]

Didaktik adabiyotlarda onglilik deganda o`rganilayotgan mavzuga oid axborot mazmunini asosli egallash, xulosa va umumlashmalarni chuqur va atroflicha fahmlash, mavzu yuzasidan bilimlarni sistemali va to`g`ri bayon qilish, egallangan bilimlarning ishonch va e`tiqodga aylanishi, o`rganilgan bilimlardan turmushda mustaqil foydalana olish tushuniladi. Bu prinsip til hodisalarining mohiyatini anglab, tushunish, ongli o`zlashtirishni talab qiladi. Onglilik prinsipi. Onglilik bilimlarni ongli ozlashtirishga yo`naltirilgan prinsipdir.

U quyidagi xususiyatlarga ega:

- ta`limning asosiy maqsadi, hayot uchun zaruriyligini aniglash;
- daliliy materiallarni ongli egallash va o`zaro farqlay olish;
- bilimlarni o`rganish, mustahkamlash, takrorlash;
- egallangan va o`zi erishgan natijalarni baholay bilish xususiyatlarini tarbiyalaydi. Demak, ona tilini o`qitish metodikasida onglilik prinsipiga asoslanish ma`no va mazmunni anglab, amaliy vazifalar – so`rash, tinglash, o`qish, yozish kabilarni bajarishda o`zlashtirilgan ko`nikma va malakaga, ijodiy tashabbuskorlikka, mustaqillikni oshirishga imkon beradi.[5]

Ona tili ta`limi ongliligi quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

1. So`z boyligini oshirish va ma`naviy guruhlar ustida ishlash.
2. Fikr bildirishda mantiqiy izchillikni ta`minlash.
3. Tilning ifoda imkoniyatlaridan to`g`ri va o`rinli, nutqiy vaziyatlardan mos ravishda foydalana olish.
4. Mustaqil va ijodiy mushohada malakalarini shakllantirish. Ijodiy tafakkur kurtaklarini rivojlantirish.
5. Kommunikativ savodxonlik, zamonaviy texnik vositalardan tik o`rganish jarayonida unumli foydalanishning turli usul va vositalarini bilish.

Lingvopsixologik o`quv topshiriqlari tizimini ona tili ta`limiga joriy etish, o`quvchi ongida mustaqil mushohada yuritish, so`z tanlash va fikr bildirish ehtiyojini hoil qilishga, ko`nikma va malakalarini shakllantirishga, nutqiy faoliyat ko`lamini kengaytirishga xizmat qiladi.[6]

XULOSA

Hozirgi kunda o`zbek tili o`qitish metodikasi fanini yutuqlari bilan boyitilmoqda, yangi avlod darslik va o`quv qo`llanmalari yaratilmoqda. Ulardan biri Sizning e`tiboringizga havola qilinayotgan “Hozirgi o`zbek adabiy tilini o`rganishda kommunikativ jadvallardan foydalanish” nomli yangi o`quv qo`llanmasidir. Unda asosiy e`tibor so`z boyligini oshirish, egallangan Grammatik bilimlarni takrorlash, mustahkamlash va umumlashtirish, so`zlash va so`z tanlash mahoratini, matn yaratish hamda nutq madaniyatini shakllantirishga qaratilgan. Qo`llanmaga ilova qilingan kommunikativ ko`rgazmali jadvallar o`zbek adabiy tilida qo`llaniladigan barcha til hodisalarini qamrab olgan bo`lib, test topshiriqlari tuzish va uni echishda zaruriy ashyo vazifasini o`taydi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. X.Ne`matov, O.Bozorov. Til va nutq. Toshkent. “O`qituvchi” 1993 yil.
2. X.Ne`matov, A.G`ulomov. Maktabda til sathlarini o`zaro bog`lab o`rganish. Toshkent. 1992 yil.
3. E.Agzamov. Ona tilidan muammoli dars, “Til va adabiyot ta`limi” jurnali. 1993 yil 3-4 qo`shma soni. 27-30 betlar.
4. Yu. K.Babanskiy. Hozirgi zamon umumiy ta`lim maktabida, o`qitish metodlari. Toshkent. “O`qituvchi” 1990 yil.
5. M.Mahmutov. Maktabda muammoli ta`limni tashkil qilish. Toshkent. “O`qituvchi” 1981 yil.
6. M.Saidov. Muammoli ko`rgazmalardan foydalanish. “Til va adabiyot ta`limi” jurnali. 1993 yil. 5-6 qo`shma soni. 13-14 betlar.